

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών

Τομ. 151, 2018

Η μεθοδολογία του έργου του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας»: Ο Μακιαβέλι ένας πρώιμος θετικιστής;

Evaghorou Evaghoras Πανεπιστήμιο Πειραιά
<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.19752>

Copyright © 2018 Evaghoras L. Evaghorou

To cite this article:

Evaghorou, E. (2019). Η μεθοδολογία του έργου του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας»: Ο Μακιαβέλι ένας πρώιμος θετικιστής;. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 151, 79-97. doi:<http://dx.doi.org/10.12681/grsr.19752>

Ευαγόρας Α. Ευαγόρου *

Η μεθοδολογία του έργου του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας»:
Ο Μακιαβέλι ένας πρώιμος θετικιστής;

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εξακρίβωση και αξιολόγηση του τρόπου εκπόνησης του έργου του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας» αποτελεί μια διεργασία που αφορά στην εξέταση και ανάλυση των χαρακτηριστικών της μεθοδολογίας που ο συγγραφέας του χρησιμοποιεί. Η διεργασία αυτή οδηγεί στον έλεγχο της υπόθεσης αν «Ο Ηγεμόνας» έχει θετικιστικά χαρακτηριστικά ως προς τον τρόπο δόμησής του. Στη βάση της παράθεσης των παραδοχών του θετικιστικού ρεύματος, που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, εξετάζεται ο βαθμός συσχέτισης της μεθοδολογίας του Μακιαβέλι στον Ηγεμόνα με τα χαρακτηριστικά του θετικιστικού ρεύματος. Η έρευνα καταλήγει συμπερασματικά στο ότι η μεθοδολογία του Μακιαβέλι στον Ηγεμόνα έχει αρκετά στοιχεία της θετικιστικής μεθοδολογίας, αν και σε μερικά παρεκκλίνει.

Λέξεις κλειδιά: Μεθοδολογία Διεθνών Σχέσεων, θετικισμός, Μακιαβέλι, Ηγεμόνας

---

*Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών και Διεθνών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιά, e-mail: evaghorou@unipi.gr / evaghorou@gmail.com

Evaghoras L. Evaghorou*

The methodology of Machiavelli's work «The Prince»:
Is Machiavelli an early positivist?

ABSTRACT

The identification and evaluation of the way Machiavelli elaborated his work «The Prince» is a process that refers to the examination and analysis of the characteristics of the author's methodology. This process leads to the test of the hypothesis whether «The Prince» has positivist characteristics with regards to the way it had been structured. Presenting the main principles of positivism which had been developed the 1970 decade in the science of International Relations, it is examined the correlation between Machiavelli's methodology in «The Prince» and the positivist characteristics. The research concludes that Machiavelli's methodology in «The Prince» has several elements of the positivist methodology although in some of them deviates.

Keywords: *Methodology of International Relations, positivism, Machiavelli, The Prince*

---

*Assistant Professor at the Department of International and European Studies, School of Economics, Business and International Studies, University of Piraeus, e-mail: evaghorou@unipi.gr / evaghorou@gmail.com

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπάρχει μια ανεξάντλητη πηγή επιστημονικών κειμένων που επικεντρώνονται στο έργο του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας»,¹ καθώς το συγκεκριμένο έργο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την πολιτική σκέψη και ιδιαίτερα τη μελέτη της διεθνούς πολιτικής κατά τους τελευταίους δύο αιώνες (Nelson, 2015, σελ. 137-160). Τα κείμενα αυτά επικεντρώνονται κυρίως στην ανάλυση της ουσίας των καταγραφών του Μακιαβέλι για την πολιτική, δηλαδή στη θεωρητική και εμπειρική ερμηνεία και αξιολόγηση του πολιτικού του λόγου, ενώ αντίθετα, σε μικρότερο βαθμό, αναφέρονται στη μεθοδολογία που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για την εκπόνηση του έργου του, δηλαδή στον τρόπο που δομεί την έρευνά του, για να καταλήξει σε κάποια ευρήματα που καταγράφει ως συμπεράσματα της μελέτης του. Όταν αναφέρονται στη μεθοδολογία του *Ηγεμόνα*, επιχειρούν να προσδιορίσουν σε ποιο βαθμό ο τρόπος συγγραφής του *Ηγεμόνα* από το Μακιαβέλι ακολουθεί μια επιστημονική μέθοδο. Σε αυτή την περίπτωση χαρακτηρίζουν το έργο χρησιμοποιώντας τον όρο «επιστημονικός» ή «επιστημονισμός», όπως επί παραδείγματι αναφέρει ο Strauss (1957, σελ. 13), ότι «...Ο Ηγεμόνας είναι ένα επιστημονικό βιβλίο, γιατί αποπνέει μια γενική διδαχή, που βασίζεται στο συλλογισμό της εμπειρικής αιτιολόγησης, όπου παράλληλα εκθέτει τη συλλογιστική αυτή», ή ο Morgenthau (2011, σελ. 158), αναφερόμενος στη σχέση της ηθικής με το μακιαβελικό έργο, ότι «...ο επιστημονισμός του Μακιαβέλι ... είναι ... μια ξαφνική λάμψη που φωτίζει το ζοφερό τοπίο των καλά κρυμμένων ανθρωπίνων κινήτρων». Η συσχέτιση του *Ηγεμόνα* με την επιστημονική προσπάθεια κατανόησης της διεθνούς πολιτικής οδηγεί στην ανάγκη να αξιολογηθεί το έργο του Μακιαβέλι με μεθοδολογικούς όρους, δηλαδή να αναλυθεί και να ερμηνευθεί η μέθοδος που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας στην προσπάθεια δημιουργίας γνώσης για την κατανόηση του πολιτικού και διεθνολογικού φαινομένου.

Δεδομένης αυτής της ανάγκης, επιχειρείται, πρώτον, η ανάλυση και η κατανόηση του τρόπου που χρησιμοποιεί ο Μακιαβέλι για να δομήσει το έργο του, αυτού δηλαδή που ονομάζουμε μεθοδολογία ενός επιστημονικού έργου, και, δεύτερον, ο προσδιορισμός του χαρακτήρα της μεθοδολογίας που ο συγγραφέας ακολουθεί. Τα πορίσματα για τον τρόπο δόμησης του έργου «Ο Ηγεμόνας» από τον Μακιαβέλι μάς οδηγούν να εξετάσουμε τον βαθμό συσχέτισής του με τη θετικιστική μεθοδολογία στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, που αναπτύχθηκε τη δεκαετία του 1970 και επηρέασε για μακρό χρονικό διάστημα ή και συνεχίζει να επηρεάζει την επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων (Smith, 1996,

¹ Για μια ενδεικτική παράθεση των κυριότερων έργων που έχουν γραφτεί για τον *Ηγεμόνα* του Μακιαβέλι βλέπε στο Machiavelli (1992, σελ. xxv-xxvii).

σελ. 11). Αν και μεσολαβούν περίπου πέντε αιώνες μεταξύ της συγγραφής του *Ηγεμόνα* και της δημιουργίας της θετικιστικής μεθοδολογίας, η αναδρομική προβολή ενός σύγχρονου μεθοδολογικού πλαισίου σε ένα παλιότερο έργο είναι χρήσιμη και ενδιαφέρουσα, γιατί η διαδικασία αυτή μπορεί να φωτίσει τις σύγχρονες μεθοδολογικές συζητήσεις της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων. Ο διεθνής προβληματισμός που αφορά στις σύγχρονες μεθοδολογικές συζητήσεις της επιστήμης των Διεθνών Σχέσεων αναζωπυρώνει το ενδιαφέρον για τη μεθοδολογική σκέψη παλαιότερων συγγραφέων.

Αρχικός στόχος της εργασίας είναι να καταδείξει τον μεθοδολογικό άξονα στο έργο του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας», καθώς και τη συσχέτισή του με τη μεθοδολογική πρακτική που ακολουθείται στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων. Ακολούθως, η εργασία έχει στόχο να εξετάσει την υπόθεση αν το έργο του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας» έχει θετικιστικά χαρακτηριστικά ως προς τον τρόπο δόμησής του, δηλαδή τη μεθοδολογία του. Κύριοι πυλώνες της παρούσας ανάλυσης, στο πλαίσιο του ελέγχου της υπόθεσης εργασίας, είναι, πρώτον, η εξακρίβωση του τρόπου συσχέτισμού των εμπειρικών γεγονότων με τα θεωρητικά-κανονιστικά σχήματα που χρησιμοποιεί ο Μακιαβέλι στο έργο του «Ο Ηγεμόνας», δεύτερον, η ανάλυση του περιεχομένου αξιακών εννοιών, όπως η ηθική, η τύχη, ο διατακτικός χαρακτήρας του έργου, και, τρίτον, η εξέταση των αναφορών του συγγραφέα στο ίδιο το έργο για τον τρόπο έρευνας και συγγραφής του.

Όσον αφορά στη δομή της παρούσας εργασίας, αρχικά παρατίθενται τα χαρακτηριστικά του θετικιστικού πλαισίου στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων ως μεθοδολογικού εργαλείου παραγωγής γνώσης για το διεθνολογικό φαινόμενο. Ακολούθως, παρατηρούνται και αναλύονται τα μεθοδολογικά χαρακτηριστικά συγγραφής του *Ηγεμόνα*, έτσι ώστε να διαπιστωθεί αν αυτά ταυτίζονται ή όχι με τα θετικιστικά χαρακτηριστικά. Τέλος, συμπερασματικά, εξακριβώνεται η επαλήθευση ή η διάψευση της υπόθεσης που θέτει η παρούσα εργασία.

ΤΟ ΘΕΤΙΚΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ο θετικισμός, ως μεθοδολογικό πλαίσιο ανάπτυξης των κοινωνικών επιστημών,² δημιουργήθηκε με κύρια προσδοκία να καταστούν οι κοινωνικές επιστήμες πιο ισχυρές στα μοντελοποιημένα πλαίσια ανάλυσης, προσδίδοντάς τους χαρακτηριστικά των φυσικών επιστημών (Kolakowski, 1969· Smith, ό.π.). Ο θετικισμός θεωρείται ότι

---

² Για τον θετικισμό και τα είδη του στις κοινωνικές επιστήμες γενικά βλέπε Halfpenny (2015).

ενσωματώνει τόσο τον εμπειρισμό,³ μία δηλαδή επιστημολογία στην έρευνα, που στηρίζεται στην παρατήρηση και στη μέτρηση των κοινωνικών φαινομένων, όσο και τον νατουραλισμό,⁴ την άποψη δηλαδή ότι ο φυσικός και κοινωνικός κόσμος είναι ένα και το ίδιο πράγμα, μία οπτική που έχει τόσο οντολογικές όσο και μεθοδολογικές συνεπαγωγές, με αποτέλεσμα αυτός να αφορά μεθοδολογικές, οντολογικές και επιστημολογικές υποθέσεις και παραδοχές (Hollis, 1996). Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στις μεθοδολογικές παραδοχές του θετικιστικού ρεύματος για να εξετάσει αν σε αυτό εντάσσεται και σε ποιο βαθμό ο *Ηγεμόνας* του Μακιαβέλι.

Η θετικιστική μεθοδολογία στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων⁵ αποτελεί κατά κάποιον τρόπο απότοκο του συμπεριφορισμού,⁶ η οποία και χρησιμοποιεί τις περισσότερες από τις βασικές παραδοχές του (Κώνστας και Αρβανιτόπουλος, 1997, σελ. 28-29). Ειδικότερα, ο θετικισμός αφορά στην άποψη πως η μελέτη των διεθνών σχέσεων αποτελεί μια αντικειμενική έρευνα που αποσκοπεί στην ανακάλυψη επαληθεύσιμων στοιχείων ή κανόνων για τη διεθνή πολιτική και η οποία βασίζεται σε ευρέως αποδεκτές ερευνητικές τεχνικές (Jackson and Sørensen, 2006, σελ. 336). Έτσι, ο θετικισμός αντιλαμβάνεται τον κοινωνικό και πολιτικό κόσμο και, κατ' επέκταση, τη διεθνή πολιτική ως πεδία που παρουσιάζουν μια κανονιστικότητα και σταθερά μοτίβα συμπεριφοράς από τους πολιτικούς δρώντες, τα οποία μπορούν να εξηγηθούν με έναν κατάλληλο επιστημονικό τρόπο και, κατ' επέκταση, να προβλέψουν τις συνέπειες των πολιτικών δράσεων (στο ίδιο, σελ. 349). Δεδομένων αυτών των θετικιστικών παραδοχών, εξετάζεται το εάν ο Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* παρατηρεί σταθερές πολιτικές συμπεριφορές και, εάν ναι, το πώς τεκμηριώνει αυτές τις παρατηρήσεις του.

Για τον θετικισμό η εμπειρική θεωρία της γνώσης προϋποθέτει τον πλήρη διαχωρισμό του υποκειμένου από το αντικείμενο μελέτης (Carr, 2015, σελ. 22). Ο επιστήμονας-παρατηρητής βρίσκεται αποστασιοποιημένος από το εμπειρικό γεγονός και επιχειρεί να το παρατηρήσει και να το εξηγήσει. Έτσι, ο θετικισμός υποστηρίζει ότι τα αντικείμενα της επιστημονικής γνώσης υφίστανται ανεξάρτητα από τις σκέψεις και τις πράξεις των επιστημόνων, όπου βασικά στοιχεία είναι ο ρόλος της παρατήρησης στην παραγωγή της γνώσης και η ύπαρξη κανονιστικοτήτων στον κοινωνικό κόσμο, όπως και

³ Για τη σχέση του εμπειρισμού με τον θετικισμό και ιδιαίτερα στις Διεθνείς Σχέσεις βλέπε Churchland and Hooker (1985).

⁴ Για τον νατουραλισμό και τη σχέση του με τον θετικισμό βλέπε Halfpenny (ό.π., σελ. 22-25).

⁵ Για τον θετικισμό στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων βλέπε εκτεταμένα στο Smith (ό.π.). Για μια κριτική οπτική στη θετικιστική μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων βλέπε Wight (2006).

⁶ Για τον συμπεριφορισμό στις Διεθνείς Σχέσεις βλέπε Singer (1969) καθώς και για τη συζήτηση μεταξύ συμπεριφορισμού και κλασικής προσέγγισης στο Knorr and Rosenau (1969).

στο φυσικό (Μακρής, 2002, σελ. 31-32). Συνεπώς, ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα του θετικισμού είναι ο διαχωρισμός της ερευνητικής διαδικασίας από το ίδιο το γεγονός που ερευνά. Υπό αυτό το θετικιστικό πρίσμα, ερευνάται το κατά πόσο η σκέψη του Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* μένει αποστασιοποιημένη από τα γεγονότα που περιγράφει και αναλύει.

Ως προέκταση της πιο πάνω θετικιστικής μεθοδολογικής κατεύθυνσης για τη σχέση ερευνητή και εμπειρικού γεγονότος, για τους θετικιστές ο κοινωνικός επιστήμονας, κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, οφείλει να είναι όσο το δυνατό πιο αντικειμενικός και να εξασφαλίζει ότι η αντικειμενικότητα της έρευνάς του θα μπορεί να αποδειχθεί ή ακόμα και να αμφισβητηθεί από μελλοντικά ερευνητικά δεδομένα (Steans, Pettiford, Diez and El-Anis, 2013, σελ. 234). Συνεπώς, ο θετικισμός αποδέχεται ότι ο διαχωρισμός μεταξύ επιστημονικής εξήγησης και γεγονότος που εξηγείται καθιστά τον επιστήμονα-ερευνητή αντικειμενικό. Μέσα από τη λογική του διαχωρισμού, για τους θετικιστές είναι δυνατό να υπάρξει μια αντικειμενική γνώση του κόσμου (Nicholson, 1996, σελ. 131). Αντίθετα, όμως, με τα όσα υποστηρίζει η θετικιστική μεθοδολογία αναφορικά με τον αντικειμενισμό, δηλαδή με την ύπαρξη μιας πραγματικής εμπειρικής θεωρίας που οδηγεί σε αντικειμενική γνώση, υφίσταται το οντολογικό πρόβλημα αν τα κοινωνικά φαινόμενα και κατ' επέκταση οι αντίστοιχες διαδικασίες και δομές τους έχουν αντικειμενική ύπαρξη (Wendt, 1987). Το επιστημολογικό πρόβλημα είναι το αν και πώς η επιστημονική διαδικασία μπορεί να οδηγήσει σε αντικειμενική γνώση των κοινωνικών φαινομένων, με προέκταση στο μεθοδολογικό πρόβλημα, του πώς η επιστημονική ερευνητική διαδικασία αποκτά με συγκεκριμένο τρόπο την αντικειμενική γνώση των κοινωνικών φαινομένων (Φακιοιάς, 2003, σελ. 84). Η συλλογιστική αυτή επιδιώκει να βοηθήσει στην εξέταση του ερευνητικού ερωτήματος αν η μεθοδολογία του *Ηγεμόνα* όντως βοηθά το Μακιαβέλι να υποστηρίξει ότι παραθέτει αντικειμενική γνώση για το πολιτικό φαινόμενο.

Ένα άλλο κύριο χαρακτηριστικό της θετικιστικής μεθοδολογίας, που αφορά στο στοιχείο της πρόβλεψης, είναι η θέση της ότι μπορεί να εικάσει τα μελλοντικά πολιτικά γεγονότα. Οι θετικιστές υποστηρίζουν ότι με την παρατήρηση των ιστορικών γεγονότων και την επεξεργασία τους ευελπιστούν να προβλέψουν τις συνέπειες των δράσεων που λαμβάνουν χώρα σήμερα ή και στο μέλλον (Nicholson, ό.π., σελ. 131). Η πολιτική συμπεριφορά, που η εμπειρική παρατήρηση τη θέλει να επαναλαμβάνεται ξανά και ξανά στην ανθρώπινη ιστορία, δημιουργεί μια κανονιστικότητα στις συμπεριφορές των πολιτικών όντων, με αποτέλεσμα οι ερευνητές να οδηγούνται στο συμπέρασμα ότι, με τις ίδιες γενικές συνθήκες, μια πολιτική συμπεριφορά του παρελθόντος μπορεί να παρατηρηθεί και στο μέλλον. Υπό το πρίσμα αυτού του μεθοδολογικού χαρακτηριστικού,

αξιολογούμε την πίστη του Μακιαβέλι ότι με τον *Ηγεμόνα* παρέχει συμβουλές που έχουν διαχρονική αξία.

Ακόμη μια θετικιστική θέση είναι το ότι οι γενικοί κανόνες που δημιουργούνται από την εμπειρική παρατήρηση μπορούν να ελεγχθούν και ακολούθως να επιβεβαιωθούν ή να διαψευστούν από τις παρατηρήσεις άλλων εμπειρικών γεγονότων. Σύμφωνα με την ποπεριανή λογική, κατά την οποία η εγκυρότητα μιας θεωρίας εξαρτάται από την επιβεβαίωση ή τη διάψυσή της από την εμπειρική πραγματικότητα (Popper, 2002), τα μοντέλα που παράγονται από τους επιστήμονες-ερευνητές έχουν ισχύ μόνο εάν το εμπειρικό γεγονός τα επαληθεύει –και μάλιστα– κατ’ επανάληψη. Ο έλεγχος επαληθευσιμότητας ή διαψευσιμότητας των μακιαβελικών υποθέσεων στον *Ηγεμόνα* είναι μια διαδικασία που αφορά στην ουσία του πολιτικού γεγονότος καθεαυτό και δε σχετίζεται με τη διαδικασία αναγνώρισης του τρόπου συγγραφής του, δηλαδή της μεθοδολογίας του. Εδώ εξετάζεται το εάν άμεσα ή έμμεσα ο Μακιαβέλι θέτει προς έλεγχο τους γενικούς κανόνες της πολιτικής πρακτικής που παρουσιάζει.

Επιπρόσθετα, σημειώνεται ότι ο θετικισμός, κάνοντας τη διάκριση ανάμεσα σε γεγονότα και αξίες, προσδίδει μια μεταφυσική χροιά σε κάθε μη εμπειρική διαδικασία παραγωγής γνώσης, απορρίπτοντας έτσι τη μεταφυσική οπτική των πραγμάτων (Wight, ό.π., σελ. 19). Κατά τον θετικισμό, μπορούμε να αναπτύξουμε αντικειμενική γνώση μέσω της ικανότητάς μας να διακρίνουμε τα «γεγονότα» από τις «αξίες» μας, δηλαδή μπορούμε να συγκρίνουμε τις θεωρίες με τον «έξω κόσμο», τον «πραγματικό κόσμο» χωρίς να παρεμβάλλονται αξιακοί παράγοντες (Heywood, 2013, σελ. 54). Έτσι, επιχειρείται να εξεταστεί το εάν ο Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* αναφέρεται αποκλειστικά σε μια πραγματική εικόνα των πραγμάτων ή έχει και μεταφυσικές ερευνητικές αναζητήσεις.

Στη βάση των παραδοχών της θετικιστικής μεθοδολογίας, εξετάζεται ακολούθως αν το έργο του Μακιαβέλι «Ο Ηγεμόνας» προσεγγίζει ή όχι τα θετικιστικά χαρακτηριστικά ως προς τη μεθοδολογία του.

Ο ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΤΟΥ *ΗΓΕΜΟΝΑ*:

ΘΕΤΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΑΚΙΑΒΕΛΙΚΗ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Ο τόπος και ο χρόνος που γεννήθηκε και έζησε ο Μακιαβέλι –μια έντονη πολιτικά περίοδος στην αναγεννησιακή Φλωρεντία– αλλά και η ουμανιστική μόρφωση που έλαβε κατά τις σπουδές του επηρέασαν τον τρόπο σκέψης του και κατ’ επέκταση το έργο του «Ο Ηγεμόνας» (Pocock, 2016· Virolì, 2014). Ο Μακιαβέλι συνέγραψε τον *Ηγεμόνα* το 1513, όταν βρισκόταν εκτός πολιτικής δράσης και μακριά από την πόλη της Φλωρεντίας, της

οποίας υπήρξε ενεργός διπλωμάτης, συμμετέχοντας σε διπλωματικές αποστολές και γνωρίζοντας πλήθος ισχυρών πολιτικών ηγετών, αλλά και τις πρακτικές της πολιτικής τέχνης (Baker-Smith, 1992, σελ. xi-xii). Η συμμετοχή του σε διπλωματικές αποστολές, ως κρατικού υπαλλήλου της φλωρεντινής κυβέρνησης, του έδωσε τη δυνατότητα να συλλέξει και να έχει στη διάθεσή του εμπειρικό υλικό, το οποίο χρησιμοποίησε για να στηρίξει όσα σε θεωρητικό επίπεδο αποτύπωσε στον *Ηγεμόνα* (Celenza, 2015, σελ. 2-3). Από τις επισημάνσεις για τη ζωή του Μακιαβέλι θα σημειώναμε ότι ο συγγραφέας είχε σε γενικές γραμμές συλλέξει και σταχυολογήσει τα δεδομένα του –έχοντας αποτυπώσει τις εμπειρικές του παρατηρήσεις από την πολιτική διαδικασία, την οποία και έζησε κυρίως δίπλα στο Βοργιά– για να τα χρησιμοποιήσει στο έργο του «Ο Ηγεμόνας» (Heywood, ό.π., σελ. 116) δίκην γενικών συμπερασμάτων για τον χαρακτήρα της πολιτικής. Άρα, ένα πρώτο στοιχείο του έργου του που θα υποστηριζόταν ότι έχει θετικιστικά χαρακτηριστικά είναι η συλλογή και χρήση εμπειρικών στοιχείων, είτε αυτά αφορούν στα όσα έζησε στην πολιτική είτε αφορούν στα όσα διάβασε από την ιστορία και μάλιστα με τρόπο, όπως σημειώνει ο ίδιος, επιμελή (Μακιαβέλι, 2006, σελ. 13). Επιπρόσθετα, η ερευνητική του δραστηριότητα ήταν κοπιώδης και μακρόχρονη. Ο ίδιος ενδεικτικά αναφέρει «...όσα εγώ κατόρθωσα να μάθω σε τόσα πολλά χρόνια με τόσο πολλούς μόχθους και κινδύνους...» (στο ίδιο, σελ. 14). Τα στοιχεία αυτά επίσης αιτιολογούν τον χαρακτήρα μιας συντεταγμένης ερευνητικής διαδικασίας που προσδιορίζεται ως επιστημονική και, με μεθοδολογικούς όρους, θετικιστική.

Παρατηρώντας τον τρόπο που ο Μακιαβέλι συνέγραψε τον *Ηγεμόνα*, διαπιστώνεται ότι αυτός εμπεριέχει μια δεύτερη θετικιστική λογική, καθώς σε αυτόν γίνεται σύνδεση του εμπειρικού-ιστορικού στοιχείου που παραθέτει ο συγγραφέας από την έρευνά του, με τους γενικούς κανόνες συμπεριφοράς του πολιτικού υποκειμένου που προτείνει. Το ιστορικό παράδειγμα είναι το ξεκίνημα και η αφορμή της επαγωγικής του σκέψης (Σαλκίτζογλου, 2006, σελ. 197). Δηλαδή, τα γενικά θεωρητικά του σχόλια είναι αποτέλεσμα των εμπειρικών του παρατηρήσεων από την ιστορία. Σχετικά με αυτό, ο Σαλκίτζογλου (στο ίδιο, σελ. 196) επισημαίνει ότι

«...ο Μακιαβέλι οδηγείται στην εμπειρική τεκμηρίωση κι ανάλυση της ιστορίας και της πολιτικής δράσης, αλλά πάντοτε από τη σίγουρη βάση του ιστορικού παραδείγματος και ποτέ από τη θεωρητική και μόνο θεμελίωση... και ο Μακιαβέλι άλλο δε σέβεται και άλλο δεν εκτιμά παρά το δίδαγμα που βγαίνει από την ίδια την πράξη, από την ίδια την ιστορική επαλήθευση...».

Βέβαια, ο Μακιαβέλι δεν είναι ο ιστορικός που προσπαθεί να γράψει την ιστορία των πραγμάτων ούτε επιχειρεί να μεταφέρει επακριβώς τα ιστορικά γεγονότα. Χρησιμοποιεί τα ιστορικά γεγονότα για να τεκμηριώσει τις γενικές του αναφορές για την πολιτική δράση αλλά και τις προτροπές του προς τον ηγεμόνα (Strauss, ό.π.). Η αφετηρία του είναι οι ιστορικές αναφορές, για να καταλήξει σε θεωρητικές συνεπαγωγές ως γενικούς κανόνες της πολιτικής πράξης. Η ιστορία για τον Μακιαβέλι είναι το εργαστήριο της έρευνάς του. Αν, όπως ισχυρίζεται ο ίδιος, η πολιτική μπορεί να είναι μια επιστήμη όπως είναι η ιατρική, τότε η ιστορία είναι η παθολογία αυτής της επιστήμης (Baker-Smith, ό.π., σελ. xiii). Μέσα από αυτή τη διαδικασία ο Μακιαβέλι, με μια ορθολογική σκέψη, διαμορφώνει γενικούς κανόνες συμπυκνώνοντας τις ιστορικές του αναφορές και εμπειρίες. Όπως σημειώνει ο Παπαγιαννόπουλος (2016, σελ. 149)

«ο Ηγεμόνας αποτελεί τυπικό παράδειγμα συνάθροισης των παραγμάτων τμηματικών εμπειριών συναρμολογούμενα σε ένα ανώτερο επίπεδο μέσα από μία ορθολογική επεξεργασία, όπου η διαδικασία αυτή συλλαμβάνει μία γενική 'ουσία των φαινομένων', που βρίσκεται πέρα από τα όρια της εκάστοτε ιστορικής εμπειρίας και από κάθε μέριμνα στάθμισης σε ένα γενικό κανόνα».

Παράλληλα, όμως, σημειώνεται ότι η παράθεση ιστορικών γεγονότων από τον συγγραφέα ελέγχεται αναφορικά με την αξιοπιστία αυτών που παραθέτει, με αποτέλεσμα να εγείρονται ζητήματα για την αμφισβήτηση της εγκυρότητας της μεθοδολογικής του διεργασίας. Η αξιολόγηση της εγκυρότητας των ιστορικών γεγονότων που αναφέρει ο Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* αποτελεί διεργασία που μπορεί να αξιολογήσει τον βαθμό αξιοπιστίας της μεθοδολογίας του.

Μια κύρια επιδίωξη του Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* είναι να διατυπώσει κάποιους γενικούς κανόνες-νόμους της πολιτικής πρακτικής που, με σύγχρονους επιστημονικούς όρους, θα τους ονομάζαμε θεωρητικούς.⁷ Ο Μακιαβέλι κατασκευάζει τις θεωρητικές του προτάσεις υπό το πρίσμα της βαθιάς πίστης του ότι αυτή είναι η αλήθεια των πολιτικών πραγμάτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, για τους κανόνες που παραθέτει ως συμπερασματικές απολήξεις, «...από αυτά βγαίνει ένας γενικός κανόνας ο οποίος ποτέ ή σπάνια σφάλει...» (Μακιαβέλι, ό.π., σελ. 32). Αυτούς τους γενικούς κανόνες στηρίζει επαληθευτικά στα εμπειρικά δεδομένα που παρατηρεί εν ζωή ή συνέλεξε από τη μελέτη της ιστορίας με συστηματικό και αξιολογικό τρόπο. Όντως, ο Μακιαβέλι χρησιμοποιεί στον *Ηγεμόνα* αρκετά εμπειρικά δεδομένα για να στηρίξει και να ενδυναμώσει τις γενικές

⁷ Για τις έννοιες νόμος και θεωρία στη σύγχρονη επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων και στο πλαίσιο του θετικιστικού ρεύματος βλέπε Waltz (2011, σελ. 33-63).

κανονιστικές του υποδείξεις αλλά και τις προτροπές του προς τους ηγεμόνες. Σύμφωνα με την Baker-Smith (ό.π., σελ. xvii), το πιο πρωτότυπο χαρακτηριστικό της ανάλυσης του Μακιαβέλι είναι η επικέντρωσή της στις κοινωνικές δυναμικές, ως άμεσο αποτέλεσμα της παθιασμένης ενασχόλησης του συγγραφέα με το παρελθόν. Αυτές οι εμπειρικές αναφορές του είτε είναι από τον προσωπικό του βίο, δηλαδή από αυτά που είδε και άκουσε, είτε είναι από ιστορικές αναφορές τις οποίες έχει μελετήσει. Σημειώνει ο ίδιος στο έργο του ότι:

«...τη γνώση των πράξεων των μεγάλων ανδρών, την οποία απέκτησα με τη μακρόχρονη πείρα των σύγχρονων πραγμάτων και τη συνεχή μελέτη των αρχαίων: όλα αυτά, αφού τα εξέτασα με μεγάλη επιμέλεια για πολύ χρόνο και τα ερεύνησα, τα συνόψισα σ' ένα μικρό τόμο...» (Μακιαβέλι, ό.π., σελ. 13-14).

Έτσι, η κατασκευή του θεωρητικού του πλαισίου, το οποίο χρησιμοποιεί σταθερά επαναληπτικά μοτίβα, είναι επηρεασμένο και από τα έργα της κλασικής αρχαιότητας τα οποία αναφέρονται στην πολιτική συμπεριφορά μεγάλων ανδρών. Αν η διατύπωση του θεωρητικού του πλαισίου γίνεται με επιτυχία ή όχι κρίνεται από την ουσία των όσων συμπερασματικά παρουσιάζει ως θεωρία, αλλά ως προς τη μεθοδολογία του, δηλαδή τον τρόπο σύνδεσης του ιστορικού-εμπειρικού στοιχείου με τη θεωρητική κατασκευή, αυτή είναι ευκρινής και έχει θετικιστικά χαρακτηριστικά.

Για τη θέαση των ιστορικών δεδομένων, που τελικά θα χρησιμοποιηθούν για τη δημιουργία κανονιστικών προτύπων πολιτικής συμπεριφοράς, ο Μακιαβέλι προσπαθεί να εμφανίζεται ως αντικειμενικός παρατηρητής, που παρουσιάζει με επιστημονική ακρίβεια τους νόμους που διέπουν την πολιτική (Ανδρεάδη, 2006, σελ. 10). Όπως σημειώνει ο Γκίλμπερτ (1986, σελ. 28), ο Μακιαβέλι, παρόλο που ήταν έντονα αναμειγμένος με την πολιτική ζωή, την παρατηρούσε από απόσταση. Το γεγονός αυτό τον βοήθησε, όσο γίνεται περισσότερο, να παραθέσει μια αμερόληπτη θέση για την πολιτική, στοιχείο που προσεγγίζει τις θετικιστικές αξιώσεις για αμερόληπτη και αντικειμενική θέαση των εμπειρικών γεγονότων.⁸ Αναφορικά με την υπόθεση της αντικειμενικότητάς του, ο Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* υποστηρίζει ότι επιχειρεί να αναφερθεί στην πραγματική κατάσταση των πολιτικών πραγμάτων και όχι σε μια φανταστική, καθώς ο ίδιος διατείνεται ότι «...ο σκοπός μου είναι να γράψω κάτι χρήσιμο για όποιον το διαβάσει, μου φάνηκε πιο σωστό να προχωρήσω στην αληθινή πραγματικότητα και όχι σε μια

⁸ Βέβαια εδώ ελέγχεται η αντικειμενικότητα του Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* από το γεγονός ότι μέσω του έργου αυτού επιδιώκει να καταθέσει την άποψή του στο όνομα του συμφέροντος της πατρίδας και, πιο συγκεκριμένα, την προτροπή του προς το Λαυρέντιο των Μεδίκων.

φανταστική...» (Μακιαβέλι, ό.π., σελ. 99). Έτσι, παρατηρείται ότι ο Μακιαβέλι αναφέρεται σε καινούργια γνώση, στην οποία επιδιώκει να φτάσει μέσω της αλήθειας που έχουν αυτά τα καινούργια πράγματα που καταθέτει και παράλληλα με την αλήθεια των καινούργιων πραγμάτων προσδιορίζει την κατοχύρωση της θεωρητικής γνώσης που προσφέρει. Η αναφορά του στον πραγματικό χαρακτήρα των πολιτικών γεγονότων, σε συνδυασμό με τη σοφία που προσφέρει η κανονιστικότητα των προτύπων της πολιτικής συμπεριφοράς, έχει κάποια χρησιμότητα για τον άνθρωπο. Η επιλογή του να μιλήσει γι' αυτά που παρατηρεί ως πραγματικά, δηλαδή αυτά που συμβαίνουν, αποτελεί επαρκές κριτήριο, για να χαρακτηριστεί το έργο του ως μία επιστημονική προσπάθεια απόκτησης γνώσης, σύμφωνα με τα όσα ορίζει η θετικιστική μεθοδολογία.

Ένα κρίσιμο ζήτημα που συνδέει το έργο «Ο Ηγεμόνας» και τη θετικιστική αντίληψη στις Διεθνείς Σχέσεις είναι το ζήτημα της φυσικής κατάστασης που διέπει τον ανθρώπινο κόσμο. Ο Μακιαβέλι (στο ίδιο, σελ. 26, 30, 50 και 75) εντοπίζει και αποδέχεται μια φυσική τάξη πραγμάτων στο πολιτικό γεγονός και, κατ' επέκταση, στη διεθνή πολιτική. Πιστεύει ότι η ανθρώπινη φύση είναι άκρως εγωιστική και κακή⁹ και, ακριβώς επειδή είναι τέτοια, επιχειρεί να περιγράψει τον πραγματικό κόσμο στον οποίο οι άνθρωποι, ως πολιτικά όντα, ζουν και όχι μια ιδεατή εικόνα στην οποία ο άνθρωπος, είτε ως ατομικότητα είτε ως κοινωνικό σύνολο, προσφεύγει για να βελτιωθεί (στο ίδιο, σελ. 99). Και καθώς ο Μακιαβέλι πιστεύει ότι η ανθρώπινη φύση είναι κακή και εγωιστική και έτσι θα συνεχίσει να είναι, όντας αμετάβλητη, εικάζει ότι θα συνεχίσουμε να παρατηρούμε έναν αέναο κύκλο επανάληψης των ίδιων γεγονότων. Κατά συνέπεια, η αντίληψη του Μακιαβέλι για το χαρακτήρα της ανθρώπινης φύσης έχει ένα επιπρόσθετο θετικιστικό χαρακτηριστικό, καθώς η πίστη για μια απαρασάλευτη ανθρώπινη φύση στην ιστορία μπορεί να οδηγήσει σε συμπερασματικές αναφορές για παγιωμένες ανθρώπινες συμπεριφορές.

Το στοιχείο της καινοτομίας στο έργο «Ο Ηγεμόνας» είναι άλλο ένα κριτήριο που θα μπορούσε να χαρακτηρίσει τη μεθοδολογία του ως θετικιστική. Ο Ροσοκ (ό.π.) σημειώνει ότι το έργο αποτελεί μια αναλυτική μελέτη για την πολιτική καινοτομία και τις συνέπειές της σε σχέση με το ζήτημα της τύχης (*fortuna*) στην πολιτική της εποχής του. Κατά τον Parel (1992, σελ. 154), δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι ο Μακιαβέλι θέλει να ανακαλύψει μια ισχυρή πολιτική θεωρία, καθώς στον *Ηγεμόνα* ο ίδιος ο Μακιαβέλι

⁹ Βλέπε ενδεικτικά αναφορές του Μακιαβέλι (ό.π., σελ. 58, 64, 69 και 93): «...γιατί οι άνθρωποι βλέπουν είτε από φόβο είτε από μίσος...», «...με τις καινούργιες και συνεχείς αδικίες...», «...επειδή είναι πιο προνοητικοί και πιο πονηροί...» και «...η ελάχιστη σύνεση των ανθρώπων, αρχίζει ένα πράγμα που ... δε γίνεται αντιληπτό το δηλητήριο που βρίσκεται από κάτω...».

σημειώνει ότι επιδιώκει να μην ακολουθήσει τις ερευνητικές παραδοχές των προκατόχων του, υπονοώντας ότι θέλει να καινοτομήσει. Σημειώνει ο Μακιαβέλι (ό.π., σελ. 99) «...επειδή γνωρίζω ότι πολλοί έχουν γράψει γι' αυτό, φοβάμαι μήπως, γράφοντας κι εγώ, θεωρηθώ ματαιόδοξος, αφού απομακρύνομαι, κυρίως στη διαπραγμάτευση του θέματος αυτού, από τις αρχές των άλλων...». Ο Μακιαβέλι λοιπόν πιστεύει ότι το έργο του «Ο Ηγεμόνας» χαρακτηρίζεται από μια καινοτομία για τα πράγματα της πολιτικής στην εποχή του. Αυτή αφορά στο γεγονός ότι καταθέτει μια νέα γνώση για την κατανόηση της συμπεριφοράς των ηγεμόνων, αλλά και για το χαρακτήρα της πολιτικής μεταξύ ανεξάρτητων συλλογικών οντοτήτων που εκπροσωπούνται από έναν ηγεμόνα ή κυβερνήσεις. Πολύ αργότερα, αυτοί που μελέτησαν το έργο του Μακιαβέλι επισήμαναν την πρωτοτυπία του περιεχομένου του *Ηγεμόνα* (Skinner, 1998· Vigoli, ό.π.· Ροσοκ, ό.π.). Έτσι το ζήτημα της καινούργιας γνώσης που καταθέτει ο Μακιαβέλι με τον *Ηγεμόνα*, άσχετα από το γεγονός ότι μπορεί να ελεγχθεί κατά πόσο είναι καινούργια η γνώση αυτή, αποτελεί χαρακτηριστικό των θετικιστικών παραδοχών. Άλλωστε, ο έλεγχος της καινούργιας γνώσης, ως έλεγχος υποθέσεων θεωρητικού περιεχομένου, είναι επίσης χαρακτηριστικό της θετικιστικής μεθοδολογίας.

Επιπρόσθετα, ένα άλλο κρίσιμο ζήτημα που βρίσκεται στον πυρήνα του *Ηγεμόνα* είναι αυτό του χαρακτήρα της ηθικής στην πολιτική συμπεριφορά. Όπως σημειώνει ο Σαλκίτζογλου (ό.π., σελ. 197), με τις λίγες σελίδες του *Ηγεμόνα*, το πρόβλημα των σχέσεων πολιτικής και ηθικής πήρε τη δραματικότερη έκφραση. Στον *Ηγεμόνα* η ηθική στην πολιτική πράξη λαμβάνει μια διαφορετική μορφή από την ηθική που χαρακτηρίζει το πολιτικό υποκείμενο γενικά στον ιδιωτικό του βίο, καθώς η πολιτική ηθική για τους ηγεμόνες που υπερασπίζονται το συμφέρον της ηγεμονίας-πατρίδας τους έχει ένα δικό της χαρακτήρα. Όπως σημειώνει ο Morgenthau (ό.π., σελ. 167), υπάρχει μια συγκεκριμένη ηθική για την πολιτική σφαίρα και μια άλλη, διαφορετική, για την ιδιωτική. Με βάση την πρώτη μπορούν να διαπραχθούν πράγματα που δεν επιτρέπονται στη δεύτερη. Άλλωστε για τον Μακιαβέλι «...η σύγκλιση ηθικής και πολιτικής ήταν δυνατή μόνο ως ιστορική σύμπτωση, όταν αυτό που απαιτούν οι κανόνες της πολιτικής τέχνης -η οποία αποτελεί το πρωταρχικό μέλημα του πολιτικού υποκειμένου- τυχαίνει να συμπίπτει με τις επιταγές των νόμων της ηθικής» (Morgenthau, ό.π., σελ. 43). Στον *Ηγεμόνα* «*Η πατρίδα είναι το όριο και το θεμελιακό αξίωμα της μακιαβελικής ηθικής*» (Σαλκίτζογλου, ό.π., σελ. 197). Άρα, παρατηρούμε ότι ο Μακιαβέλι, σε σχέση με την έννοια της ηθικής στον *Ηγεμόνα*, δίνει έναν αξιακό χαρακτήρα στο έργο του, στοιχείο που δεν ταυτίζεται με τη θετικιστική

αντίληψη για μια ουδετερότητα στις αξιακές και ηθικές προεκτάσεις του πολιτικού γεγονότος. Η Benner (2013, σελ. xxι-xxii) υποστηρίζει ότι ο *Ηγεμόνας* είναι

«...ένα αριστούργημα γραμμένο με ειρωνικό τρόπο για έναν ηθικό σκοπό, καθώς από τη μία μεριά προειδοποιεί τους επίδοξους ηγεμόνες για τους κινδύνους που υπάρχουν, όταν προσπαθούν να διεκδικήσουν τον απόλυτο έλεγχο πάνω στους ανθρώπους που νοιάζονται για την ελευθερία τους, και από την άλλη διδάσκει τους απλούς πολίτες να αναγνωρίζουν τα πρώτα προειδοποιητικά σημάδια από τη συμπεριφορά των πεινασμένων ηγετών τους να τους ελέγξουν».

Αρα, ο *Ηγεμόνας* έχει μια ηθική διάσταση, στοιχείο που για ένα θετικιστή δεν πρέπει να χαρακτηρίζει μια επιστημονική έρευνα. Έτσι, παρατηρείται ότι, πέραν των θετικιστικών χαρακτηριστικών του *Ηγεμόνα*, παράλληλα εντοπίζονται σε αυτόν και στοιχεία μη θετικιστικού χαρακτήρα, όπως αυτό του ηθικού προσανατολισμού του.

Στο πλαίσιο της σχέσης της πολιτικής και της ηθικής, ένας άλλος συσχετισμός του θετικισμού με τα χαρακτηριστικά της μεθοδολογίας του *Ηγεμόνα* είναι η κατάσταση, με έμμεσο τρόπο, από τον Μακιαβέλι, μιας πρότασης για τη θεραπεία των παθογενειών της διεθνούς πολιτικής. Ακριβώς όπως σημειώνει ο Forde (1995, σελ. 156), ο Μακιαβέλι είναι ο πρώτος που αποτύπωσε μια τεχνική ελέγχου, που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να ελεγχθούν οι παθογένειες της διεθνούς πολιτικής, η οποία είναι μια επιστημονικά τεκμηριωμένη τεχνική, που όμως υποστηρίζει ότι η τεχνολογία αυτή είναι, κατ' ανάγκη, η ίδια η άρνηση κάθε ηθικής ανησυχίας. Οι τεχνικές επίλυσης των παθογενειών του πολιτικού φαινομένου, ως καταστάλαγμα των θεωρητικών αποτυπώσεων ενός έργου, είναι απαλλαγμένες από ηθικά και αξιακά φορτία σύμφωνα με τα θετικιστικά πρότυπα. Κατά συνέπεια, στον βαθμό που οι προτάσεις του Μακιαβέλι για τη θεραπεία του πολιτικού φαινομένου δεν έχουν ηθικά και αξιακά φορτία, δίνουν έναν επιπλέον θετικιστικό χαρακτήρα στο έργο.

Τέλος, ένα άλλο χαρακτηριστικό του *Ηγεμόνα* είναι ο διατακτικός χαρακτήρας που έχουν οι θεωρητικές συνεπαγωγές του, υπό το πρίσμα ότι ο Μακιαβέλι δίνει συμβουλές για μια επιτυχημένη πολιτική από τον ηγεμόνα αλλά παράλληλα, ασκώντας κριτική στους ηγεμόνες για αυτά που κάνουν λάθος (Skinner, ό.π.). Με άλλα λόγια, θα λέγαμε ότι ο Μακιαβέλι παρέχει έναν εκπαιδευτικό οδηγό για τους κυβερνώντες, στον οποίο συμπυκνώνει παρατηρήσεις και διδάγματα που πρέπει να γνωρίζουν ως μέρος του διπλωματικού έργου που επιτελούν (Hammersleya and Traianou, 2011, σελ. 387).¹⁰

¹⁰ Περισσότερα για αυτό βλέπε Hale (1961).

Χαρακτηριστικά στοιχεία της διατακτικότητας του έργου εντοπίζονται ενδεικτικά στα πιο κάτω (Μακιαβέλι, ό.π., σελ. 14 και 43): «...να μιλάει και να υποδεικνύει πώς πρέπει να κυβερνούν οι ηγεμόνες...» και «...πρέπει λοιπόν ένας συνετός άνθρωπος να μπαίνει πάντοτε σε δρόμους που χάραζαν μεγάλοι άνδρες και να μιμείται εκείνους που υπήρξαν εξαιρετικοί...». Προτρέπει με αυτές τις αναφορές σε μια «αρμόζουσα» σε συγκεκριμένες συνθήκες πολιτική συμπεριφορά του ηγεμόνα. Η πλέον ευρέως διαδεδομένη άποψη για τον *Ηγεμόνα* είναι ότι διδάσκει ότι όσοι βρίσκονται στην εξουσία δεν έχουν άλλη επιλογή από το να παραμερίσουν τα ηθικά τους πρότυπα, αν θέλουν να παραμείνουν ασφαλείς και να εξασφαλίσουν τα συμφέροντα των κρατών τους σε έναν πραγματικό κόσμο (Philp, 2007, σελ. 37-53). Τον Μακιαβέλι τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα η αναζήτηση των συστατικών στοιχείων μιας επιτυχούς πολιτικής δράσης που έχει άξονά της την ωφέλεια του ηγεμόνα και του κράτους του. Εάν η μακιαβελική σκέψη αποτελεί την παιδεία αναφορικά με την πολιτική και τις πραγματικότητές της, τότε αποτελεί μια πρόταση για το πώς ασκείται η πολιτική με πραγματικούς όρους. Άλλωστε για τον Morgenthau (1967, σελ. 207), ο *Ηγεμόνας* είναι πραγματικά ένα θεωρητικό κείμενο, το οποίο παρουσιάζεται ως οι συμβουλές του συγγραφέα προς έναν ηγεμόνα-κυβερνήτη για τον τρόπο απόκτησης και διατήρησης της εξουσίας. Υπό το φως των θέσεων αυτών, η διατακτικότητα στον *Ηγεμόνα*, ως οι θεωρητικές εισηγήσεις του Μακιαβέλι αναφορικά με την πολιτική πράξη, ταυτίζεται με τις θετικιστικές παραδοχές αναφορικά με το ότι η κάθε κοινωνική θεωρία έχει ένα διατακτικό χαρακτήρα για την κοινωνική συμπεριφορά, στη συγκεκριμένη δε περίπτωση για την πολιτική συμπεριφορά.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Συμπερασματικά μπορούμε να καταλήξουμε στο ότι ο Μακιαβέλι ακολουθεί μια μεθοδολογική διεργασία στην εκπόνηση του *Ηγεμόνα* με χαρακτηριστικά τα οποία, σε σύγχρονους όρους, θα ονομάζαμε επιστημονικά. Ακόμα και η χρησιμοποίηση λατινικών τίτλων στα κεφάλαια του *Ηγεμόνα* τού προσδίδουν τόνο συστηματικοποιημένου επιστημονικού έργου (Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 10). Κύρια έκφανση της μεθοδολογικής του διεργασίας είναι ο συσχετισμός των εμπειρικών γεγονότων που παρατηρεί με τα θεωρητικά σχήματα που δημιουργεί. Είναι γεγονός ότι ο Μακιαβέλι έχει μια αμιγώς εμπειρική σκέψη και αυτό, αφενός, γιατί έχει κατά νου, γράφοντας τον *Ηγεμόνα*, τον Βοργία και τη δράση του όπως τη ζει και την παρατηρεί και, αφετέρου, γιατί χρησιμοποιεί πολλά ιστορικά παραδείγματα. Επιπρόσθετα, έχει και ένα θεωρητικό προσανατολισμό καθώς, όπως παρατηρείται, ο Μακιαβέλι διατείνεται ότι το έργο του «Ο Ηγεμόνας»

παρουσιάζει γενικούς κανόνες για το πολιτικό γεγονός. Το μακιαβελικό έργο προτάσσει αρκετά κανονιστικά πλαίσια αναφορικά με την πολιτική δράση και καθορίζει κανόνες που τη διέπουν. Αυτοί οι κανόνες είναι προϊόν της ενδελεχούς άσκησης της παρατήρησης του συγγραφέα, αλλά και της μελέτης ιστορικών έργων, ως της μεθοδολογικής διεργασίας της προσπάθειας συλλογής δεδομένων και εμπειρικών στοιχείων. Εδώ έγκειται και η αναφορά του Μακιαβέλι σε μια καινοτομία του έργου του, αυτή της παροχής από πλευράς του τού πραγματικού κόσμου της πολιτικής και όχι ενός φαντασιακού ή επιθυμητού. Είναι προφανές ότι δημιουργεί ένα θεωρητικό σχήμα που, κατά τα πρότυπα της θετικιστικής μεθοδολογίας, ελέγχει την ισχύ του με τη χρήση εμπειρικών αναφορών με επίκεντρο τον Βοργία και, παράλληλα, καταθέτει κάποιες γενικεύσεις δίκην κανόνων που βρίσκουν ευρεία εφαρμογή στην πολιτική επιστήμη. Επιπρόσθετα, εκπληρώνει και κάποιο σκοπό, αυτόν της θεωρητικοποίησης της συμπεριφοράς ενός ηγέτη σωτήρα της πατρίδας του, ο οποίος θα δημιουργήσει μια καινούργια πολιτική τάξη πραγμάτων (Viroli, ό.π.). Η θέση, όμως, του Μακιαβέλι ότι με τον *Ηγεμόνα* παρέχει συμβουλές που έχουν μια διαχρονική αξία μπορεί να αξιολογηθεί με εμπειρικούς ελέγχους που θα επαληθεύουν ή θα διαψεύδουν αυτά που ο Μακιαβέλι υποθέτει ως γενικούς κανόνες στην πολιτική σφαίρα.

Η ενασχόληση του Μακιαβέλι στον *Ηγεμόνα* με το ζήτημα της πολιτικής ηθικής ως ζήτημα που αφορά αξιακούς κώδικες του πολιτικού υποκειμένου, αν θεωρηθεί ότι έχει κάποιο διατακτικό χαρακτήρα, βρίσκεται εκτός των κανονιστικών πλαισίων της θετικιστικής μεθοδολογίας. Αν, αντίθετα, θεωρηθεί ότι η επισήμανση της διαφορετικότητας μεταξύ πολιτικής ηθικής και ιδιωτικής ηθικής μεθοδολογικά συνεισφέρει στη θεωρητική κατανόηση της συμπεριφοράς του ηγεμόνα, τότε αυτή είναι μια ουδέτερη επιστημονική θέση που έχει θετικιστικά χαρακτηριστικά, η οποία μπορεί να μπει στη βάση της επαλήθευσης ή της διάψευσης. Κρίσιμη παράμετρο για να καταλήξει κάποιος σε ποιο από τα δύο εμπίπτει το έργο «Ο Ηγεμόνας», συνιστά η υποκειμενική οπτική με την οποία το παρατηρεί.

Από την αντιπαραβολή των αξιωματικών παραδοχών της θετικιστικής μεθοδολογίας με τις παρατηρήσεις της παρούσας έρευνας για το πώς γράφει ο Μακιαβέλι το έργο του «Ο Ηγεμόνας», διαπιστώνεται ότι η μέθοδος συγγραφής τού εν λόγω έργου έχει αρκετά χαρακτηριστικά της θετικιστικής μεθοδολογίας, παρότι η ακριβής ταύτιση των δύο είναι σε λανθάνουσα μορφή. Κατά συνέπεια, αξιολογώντας την υπόθεση εργασίας που τέθηκε στα εισαγωγικά σχόλια, καταλήγουμε στο ότι το έργο «Ο Ηγεμόνας» έχει έντονα θετικιστικά χαρακτηριστικά ως προς τον τρόπο συγγραφής του, χωρίς βέβαια ο Μακιαβέλι να γνωρίζει τις αξιωματικές παραδοχές του θετικιστικού ρεύματος στην

επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων, που αναπτύχθηκε πέντε περίπου αιώνες μετά τη συγγραφή του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Ανδρεάδη, Η. (2006). Σημείωμα της μεταφράστριας. Στο Ν. Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας* (μτφρ.: Η. Ανδρεάδη) (σελ. 7-12). Αθήνα: Κάκτος.
- Γκίλμπερτ, Φ. (1986). Μακιαβέλλι: η αναγέννηση της τέχνης του πολέμου. Στο Ρ. Paret (επιμ.), *Οι δημιουργοί της σύγχρονης στρατηγικής: Από το Μακιαβέλλι στην πυρηνική εποχή* (μτφρ.: Ε. Κατσάνης) (σελ. 21-44). Αθήνα: Κωνσταντίνου Τουρίκη.
- Κώνστας, Δ. και Αρβανιτόπουλος, Κ. (1997). *Διεθνείς Σχέσεις: Συνέχεια και μεταβολή*, Τόμ. Α'. Αθήνα: Σιδέρης.
- Μακιαβέλι, Ν. (2006). *Ο Ηγεμόνας* (μτφρ.: Η. Ανδρεάδη). Αθήνα: Κάκτος.
- Μακρής, Σπ. (2002). *Η θεωρία των Διεθνών Σχέσεων στην εποχή της παγκοσμιοποίησης: Κονστρουκτιβισμός vs Ρασιοναλισμός*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Παπαγιαννόπουλος, Η. (2016). Η ποιητική της κυριαρχίας: Για τον Μακιαβέλι του Παναγιώτη Κονδύλη. *Φρέαρ*, 14, σελ. 128-160.
- Σαλκίτζογλου, Τ. (2006). Επιλεγόμενα ή Αναδρομική Εισαγωγή στο Νικκολό Μακιαβέλλι. Στο Ν. Μακιαβέλι, *Ο Ηγεμόνας* (μτφρ.: Η. Ανδρεάδη) (σελ. 179-229), Αθήνα: Κάκτος.
- Φακιολάς, Στ. (2003). Η συζήτηση δρώντος-δομής στη θεωρία των Διεθνών Σχέσεων: Μια συνοπτική παρουσίαση. *Εξωτερικά Θέματα*, 11, σελ. 78-84.
- Carri, H. E. (2015). *Τι είναι Ιστορία; Σκέψεις για τη θεωρία της Ιστορίας και τον ρόλο του ιστορικού* (μτφρ.: Α. Παππάς). Αθήνα: Πατάκης.
- Heywood, A. (2013). *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή* (μτφρ.: Χ. Φραγκονικολόπουλος και Φ. Προέδρου). Αθήνα: Κριτική.
- Jackson, R. and Sørensen, G. (2006). *Θεωρία και μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η σύγχρονη συζήτηση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Morgenthau, H. J. (2011). *Επιστήμη και πολιτική της ισχύος* (μτφρ.: Π. Τσακαλογιάννης). Αθήνα: Τουρίκη.
- Waltz, K. N. (2011). *Θεωρία διεθνούς πολιτικής* (μτφρ.: Κ. Κολιόπουλος). Αθήνα: Ποιότητα.

Ξενογλώσση

- Baker-Smith, D. (1992). Introduction. In N. Machiavelli, *The Prince* (pp. xi-xxiv). New York: Alfred A. Knopf.
- Benner, E. (2013). *Machiavelli's Prince: A new reading*. Oxford: Oxford University Press.
- Celenza, Chr. S. (2015). *Machiavelli: A portrait*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Churchland, P. M. and Hooker, Cl. A. (eds) (1985). *Images of science: Essays on Realism and Empiricism with a reply from Bas C. van Fraassen*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Forde, St. (1995). International Realism and the science of politics: Thucydides, Machiavelli, and Neorealism. *International Studies Quarterly*, 39 (2), pp. 141-160.
- Hale, J. R. (1961). *Machiavelli and Renaissance Italy*. Harmondsworth: Penguin.
- Halfpenny, P. (2015). *Positivism and Sociology: Explaining social life*. London and New York: Routledge.
- Hammersley, M. and Traianou, A. (2011). Moralism and research ethics: A Machiavellian perspective. *International Journal of Social Research Methodology*, 14 (5), pp. 379–390.
- Hollis, M. (1996). The Last Post?. In St. Smith, K. Booth and M. Zalewski (eds), *International theory: Positivism and beyond* (pp. 301-308). Cambridge: Cambridge University Press.
- Knorr, Kl. E. and Rosenau, J. N. (eds) (1969). *Contending approaches to International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Kolakowski, L. (1969). *The alienation of reason: A history of positivist thought*. New York: Doubleday.
- Machiavelli, N. (1992). *The Prince*. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, H. J. (1967). Common sense and theories of International Relations. *Journal of International Affairs*, 21 (2), pp. 207-214.
- Nelson, Br. R. (2015). *Western political thought: From Socrates to the age of ideology*, 2nd ed. Long Grove, IL: Waveland Press.
- Nicholson, M. (1996). The continued significance of Positivism?. In St. Smith, K. Booth and M. Zalewski (eds), *International theory: Positivism and beyond* (pp. 128-145). Cambridge: Cambridge University Press.
- Parel, A. (1992). *The Machiavellian cosmos*. New Haven and London: Yale University Press.

- Philp, M. (2007). *Political conduct*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pocock, J. G. A. (2016). *The Machiavellian moment: Florentine political thought and the Atlantic republican tradition*. Princeton and Woodstock: Princeton University Press.
- Popper, K. R. (2002). *The Logic of Scientific Discovery*. Abingdon and New York: Routledge.
- Singer, J. D. (1969). The behavioral approach to International Relations: Payoff and prospects. In J. N. Rosenau (ed.), *International politics and foreign policy: A reader in research and theory*, Rev. Ed. (pp. 65-69). New York: Free Press.
- Skinner, Q. (1998). *The foundation of modern political thought: The Renaissance*, 1st Vol. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, St. (1996). Positivism and beyond. In St. Smith, K. Booth and M. Zalewski (eds), *International theory: Positivism and beyond* (pp. 11-44). Cambridge: Cambridge University Press.
- Steans, J., Pettiford, Ll., Diez Th. and El-Anis, I. (2013). *An introduction to International Relations: Perspectives and theme* (3rd Ed). Abingdon and New York: Routledge.
- Strauss, L. (1957). Machiavelli's intension: The Prince. *The American Political Science Review*, 51 (1), pp. 13-40.
- Viroli, M. (2014). *Redeeming the Prince: The meaning of Machiavelli's masterpiece*. Princeton: Princeton University Press.
- Wendt, A. E. (1987). The agent-structure problem in International Relations theory. *International Organization*, 41 (3), pp. 335-370.
- Wight, C. (2006). *Agents, structures and International Relations: Politics as ontology*. Cambridge: Cambridge University Press.